

BANK ISHI ASOSLARI VA UNING RIVOJLANISHI

Abduvaxobov Shaxzod Xolmo'min o'g'li

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Bank ishi kafedrasi assistenti,

Rahmatova Jasmina Jahongirovna

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada bank ishi tushunchasi, uning asosiy funksiyalari, moliyaviy tizimdagi o'рни va bank faoliyatining rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi. Banklarning iqtisodiyotdagi roli, kreditlash, depozit siyosati, to'lov tizimlari va moliyaviy vositachilik funksiyalari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, O'zbekistonda bank tizimini isloh qilish, raqamli bank xizmatlarining joriy etilishi, xalqaro bank amaliyotlari bilan uyg'unlashuvi va istiqboldagi rivojlanish yo'nalishlariga alohida e'tibor qaratilgan. Maqola bank tizimining zamonaviy talablarga javob beruvchi barqaror va raqobatbardosh tizim sifatida shakllanishini ochib beradi.

Kalit so'zlar: bank ishi, moliyaviy tizim, kreditlash, depozit, bank xizmatlari, raqamli bank, to'lov tizimi, moliyaviy islohotlar, O'zbekiston bank tizimi, rivojlanish strategiyasi.

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida bank tizimi mamlakatning moliyaviy barqarorligini ta'minlovchi muhim institutlardan biri hisoblanadi. Banklar nafaqat pul muomalasini tashkil etadi, balki iqtisodiy faoliyatni rag'batlantirish, investitsiyalarni moliyalashtirish, aholining jamg'armalarini jalb qilish va ulardan samarali foydalanish orqali iqtisodiyotning barcha sohalariga xizmat qiladi.

Bank ishi zahirida pul mablag'larini boshqarish, kreditlash va to'lovlar tizimini yuritish bilan bog'liq kompleks faoliyat yotadi. Bu soha tarixan uzluksiz rivojlanib kelgan bo'lib, bugungi kunda raqamli texnologiyalar, xalqaro standartlar va mijozlarga yo'naltirilgan yondashuv asosida yangicha shakllanmoqda. Ayniqsa, O'zbekistonda bank tizimini isloh qilish va zamonaviylashtirish bo'yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar bank ishining samaradorligini oshirishda muhim omil bo'lmoqda. Mazkur maqolada bank ishining nazariy asoslari, uning asosiy yo'nalishlari va zamonaviy rivojlanish bosqichlari ilmiy jihatdan yoritilib, milliy bank tizimining istiqboldagi yo'nalishlariga e'tibor qaratiladi.

Asosiy qism. Bank ishi iqtisodiyotni moliyalashtirish va pul muomalasini tartibga solishda muhim rol o'ynaydi. Uning asosini banklar tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlar, ya'ni kreditlash, depozitlar jalb qilish, to'lovlar va hisob-kitoblar, valyuta operatsiyalari hamda investitsion xizmatlar tashkil etadi. Bank ishi deganda, banklar

faoliyatining tashkiliy-huquqiy asoslari, ularning moliyaviy operatsiyalari, risklarni boshqarish tizimi va mijozlar bilan ishlash mexanizmlari tushuniladi. Tijorat banklari esa bevosita mijozlarga xizmat ko'rsatib, moliyaviy vositachilik vazifasini bajaradi. Ular aholi, tadbirkorlar va davlat tashkilotlaridan mablag'larni jalb qilib, ularni turli sohalarga yo'naltiradi. Bu orqali iqtisodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlaydi va kapital aylanishini tezlashtiradi.

Bank ishining asosiy yo'nalishlaridan biri – kreditlash faoliyatidir. Kredit – bu iqtisodiy subyektlar o'rtasida mablag'larni vaqtincha berish asosidagi moliyaviy munosabatdir. Ular turli xil kredit mahsulotlarini – iste'mol, ipoteka, investitsion va aylanma mablag'lar kreditini taklif etadilar. Kreditlar iqtisodiy o'sishni rag'batlantiruvchi eng muhim moliyaviy vositalardan biri sanaladi. Banklarning ikkinchi muhim faoliyati bu depozit operatsiyalari hisoblanadi. Banklar jismoniy va yuridik shaxslardan bo'sh mablag'larni jalb qiladi va ular bo'yicha foiz to'laydi. Depozitlar muddatli, talab qilib olinadigan va jamg'arma turlarida bo'lishi mumkin. Banklar uchun depozit mablag'lari – bu asosiy resurs bazasidir. Aynan shu mablag'lar hisobiga banklar kreditlar beradi va investitsiya faoliyatini amalga oshiradi.

To'lov tizimi – bank ishining ajralmas bo'lagi bo'lib, u mijozlar o'rtasidagi moliyaviy hisob-kitoblarni xavfsiz va tezkor tarzda amalga oshirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda raqamli to'lov tizimlari, masalan, mobil banking, internet banking va QR to'lovlar ommalashmoqda. Bu tizimlar nafaqat qulaylikni, balki nazorat va shaffoflikni ham oshiradi. O'zbekiston bank tizimi so'nggi yillarda sezilarli darajada isloh qilinmoqda. 2017-yildan boshlab moliyaviy sektorni erkinlashtirish, banklarni xususiylashtirish, xorijiy kapitalni jalb qilish va raqamli texnologiyalarni joriy etish bo'yicha muhim qadamlar qo'yildi. Natijada banklar o'rtasidagi raqobat kuchaydi, xizmatlar sifati oshdi va moliyaviy inklyuziya darajasi yaxshilandi. Raqamli texnologiyalar bank ishida tub burilish yasamoqda. Raqamli banklar, onlayn kreditlash, elektron hamyonlar va blokkcheyn texnologiyalar bank xizmatlarini yanada tez, ishonchli va arzonroq qilishga xizmat qilmoqda. Bu esa, ayniqsa, yoshlar va tadbirkorlik subyektlari uchun qulay imkoniyatlar yaratmoqda. Shuningdek, bank ishida risklarni boshqarish alohida ahamiyatga ega. Kredit risklari, likvidlilik risklari, foiz stavkalari o'zgarishi va valyuta risklari banklar oldida turgan asosiy xavf-xatarlar sirasiga kiradi. Banklar ushbu risklarni kamaytirish uchun turli mexanizmlardan – stress-testlar, sug'urta, audit va ichki nazorat tizimlaridan foydalanadi.

Bank ishi xalqaro miqyosda ham faol rivojlanmoqda. Xalqaro bank tashkilotlari (Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki) O'zbekiston moliyaviy sektoriga texnik va investitsiyaviy ko'mak berib kelmoqda. Bu esa mamlakatimiz bank tizimining global moliyaviy tizimga integratsiyalashuvini tezlashtirmoqda. Bank ishi faqat moliyaviy texnologiyalarga asoslanmasdan, balki inson kapitaliga ham tayanadi. Yuqori malakali kadrlar, axloqiy me'yorlarga rioya

qiluvchi xodimlar, mijozlar bilan do'stona munosabatlar – bularning barchasi banklar raqobatbardoshligini ta'minlovchi asosiy omillardir. Shuningdek, bank tizimining rivojlanishida moliyaviy savodxonlik darajasining oshishi muhimomil hisoblanadi. Aholining bank xizmatlaridan to'g'ri va samarali foydalanishi, o'z huquqlari va majburiyatlarini bilishi – bank faoliyatining ommaviyligi va ishonchliligini ta'minlaydi. Shu bois, O'zbekistonda moliyaviy savodxonlikni oshirish bo'yicha qator loyihalar va dasturlar amalga oshirilmoqda, banklar esa mijozlarga konsultatsion xizmatlarni kengaytirmoqda.

Bank tizimida innovatsion mahsulotlar va xizmatlar joriy qilinayotgani ham e'tiborga molikdir. Masalan, masofaviy identifikatsiya orqali hisob raqam ochish, blokcheyn asosida tranzaksiyalarni tasdiqlash, sun'iy intellekt yordamida mijozlarga xizmat ko'rsatish kabi ilg'or yondashuvlar asta-sekin milliy bank tizimiga kirib kelmoqda. Bunday yondashuvlar mijozlar ehtiyojini yanada to'liq qondirish bilan birga, operatsion xarajatlarni kamaytiradi va samaradorlikni oshiradi. Yana bir muhim yo'nalish – yashil moliyalashtirish (green finance) sanaladi. So'nggi yillarda ekologik barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan loyihalarni moliyalashtirish bank ishida dolzarb masalaga aylangan. Kreditlar ajratishda atrof-muhitga ta'sirni baholash, energiya samarador texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash, yashil obligatsiyalar chiqarish kabi vositalar banklarning ijtimoiy mas'uliyatini kuchaytiradi.

Bank sohasining rivojlanishida raqamli xavfsizlik masalasi ham alohida o'rin tutadi. Internet orqali amalga oshirilayotgan bank operatsiyalari sonining ko'payishi kiberxavflarni ham orttirmoqda. Shu sababli banklar zamonaviy antivirus tizimlari, ikki bosqichli autentifikatsiya, bloklash texnologiyalari va xodimlar uchun doimiy kiberxavfsizlik treninglariga e'tibor qaratmoqda. Yana bir diqqatga sazovor jihat – mikromoliyalash va mikrobanklar tizimidir. Bu tizim moliyaviy xizmatlar bilan kam ta'minlangan qatlamlarga, ayniqsa, ayollar, yoshlar va kichik tadbirkorlik subyektlariga kreditlar taqdim etish orqali moliyaviy inklyuziyani kengaytiradi. Bu orqali ijtimoiy tenglik va iqtisodiy faollik oshadi, kambag'allik darajasi kamayadi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, bank ishi muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun davlat, xususiy sektor va moliyaviy institutlar o'rtasida hamkorlik muhim rol o'ynaydi. Bu hamkorlik qonunchilik asoslarini mustahkamlash, nazorat mexanizmlarini takomillashtirish, yangi texnologiyalarni joriy qilishda o'z ifodasini topadi. Masalan, fintech kompaniyalar bilan banklar o'rtasidagi hamkorlik zamonaviy moliyaviy ekotizimni shakllantirmoqda. Shu tarzda, bank ishi nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va texnologik omillar bilan ham chambarchas bog'liq bo'lgan kompleks tizimdir. Uni barqaror rivojlantirish orqali mamlakat iqtisodiy xavfsizligi, ijtimoiy farovonligi va global moliyaviy tizimdagi o'rnini mustahkamlash mumkin.

Xulosa. Bank ishi zamonaviy iqtisodiy tizimning ajralmas va asosiy bo'g'ini bo'lib, uning samarali faoliyati jamiyat taraqqiyoti va moliyaviy barqarorlikning

muhim kafolatidir. Banklar orqali nafaqat pul muomalasi boshqariladi, balki investitsiyalar yo'naltiriladi, kreditlash amalga oshiriladi va to'lov tizimi yuritiladi. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida bank sohasining roli yanada ortib bormoqda. Ayniqsa, innovatsion texnologiyalar, moliyaviy savodxonlikning oshishi, yashil moliyalashtirish va kiberxavfsizlik sohasidagi ilg'or yondashuvlar bank ishini yangi bosqichga olib chiqmoqda. O'zbekistonda olib borilayotgan islohotlar, moliyaviy sektorni erkinlashtirish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali banklar raqobatbardosh, ochiq va mijozlarga yo'naltirilgan tizim sifatida shakllanmoqda. Kelgusida ham bu yo'nalishda davom etish orqali bank tizimining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni yanada mustahkamlanadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti – www.cbu.uz
2. O'zbekiston Respublikasining "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni, 2020-yil
3. Zokirov M., Abdurahmonov Q. Bank ishi va bank amaliyoti. "Iqtisodiyot" nashriyoti, 2021.
4. Rixsiyev S. Pul muomalasi va kredit. "Fan va texnologiya", 2020.
5. Karimov A. O'zbekiston bank tizimi: islohotlar va rivojlanish istiqbollari. "Iqtisodiyot va moliya" jurnali, 2023-yil, №2.
6. European bank for reconstruction and development (EBRD). Transition report: financial inclusion, 2022.